

Una utopia gramsciana

JOSEP SORRIBES

Liminar

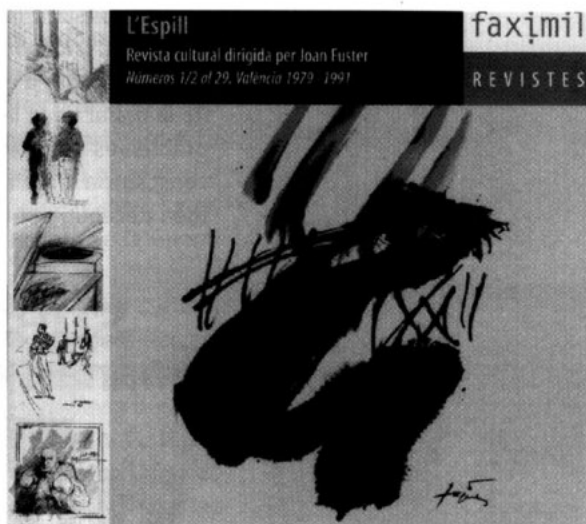
Quan Alfonso Moreira, l'editor d'aquest magnífic CD –pel contingut i pel valor afegit d'un tractament acurat dels índexs, cercadors, etc.– em proposà que fera l'estudi introductori que sempre acompanya els discs compactes de Faximil Edicions Digitals, em posà, com se sol dir, en la mena de compromís en què acostumen a posar-te els amics: no pots dir-los que no. És clar que podria haver-me negat adduint la pura veritat: sóc un *outsider* en aquest tema, no vaig tenir el goig de conèixer personalment Joan Fuster, el meu coneixement de la seua obra és molt limitat, al País hi una colla d'experts –ho dic sense cap ironia– més capacitats i que em poden fer pujar fàcilment els colors a la cara per les inevitables i involuntàries errades que, estic segur, he de cometre...

Abans d'emprendre la tasca, pense que és necessari fer alguns petits comentaris relatius al títol escollit. En primer lloc, el possessiu «de» vol subratllar que, en *L'Espill*, l'empremta de Joan Fuster és ben palesa. Revista i director no es poden "explicar" per separat. Llevat d'això, és una obvietat dir que *L'Espill* és –tal com desitjava explícitament el mateix Fuster– una empresa col·lectiva (plural i oberta), amb una àmplia nòmina de col·laboradors que van fer possibles aquests 29 números de la primera etapa de la revista.

La segona precisió (o justificació) és qualificar aquesta seriosa i escaient iniciativa com a «utopia». Cal entendre el mot com a lloança, no com a crítica. Perquè el que *L'Espill* es plantejà com a objectiu és la utopia «necesaria como el aire que exigimos trece veces por minuto», el somni que és l'estel que il·lumina el final del camí. Fer País era –i és– una utopia necessària, un somni al qual no es pot renunciar, i aquest és el sentit en què s'utilitza el terme, lluny de qualsevol temptació de *fuite en davant* o de justificació del desànim.

Roman per justificar l'adjectiu de «gramsciana», hereua, per tant, d'alguna manera, de les enriquidores aportacions d'Antonio Gramsci. Sembla constatat que a Fuster les idees de Gramsci li provocaven un indubtable interès. Amb la seua proverbial senzillesa i manca absoluta de presumptuositat, va respondre a un amic meu a les Rambles de Barcelona que la seua font d'informació sobre Gramsci eren els «papers» que li duia Raimon d'Itàlia, donant entenent que ell en sabia ben poc. Segurament prou més, com passa sovint amb la socràtica humilitat dels savis. El cas és que, al remat, no és casualitat que Fuster cite Gramsci textualment en el primer editorial de *L'Espill* ni que Montserrat Roig (*L'Espill*, segona època núm. 10, 2002, p. 164) acabe el seu article dient que «si no fos un "intel·lectual tradicional", fóra fàcil atribuir-li el concepte gramscian de "pessimista en la intel·ligència, optimista en la voluntat" i és que, del Diderot de poble, escèptic, voluntarista i conciliatori, una no sap

***L'Espill* de Fuster
(1979-1991),
ara editat en CD**

quin aspecte triar». Fins i tot, encara que Fuster no hagués sentit a parlar mai de Gramsci, o que Ferran Archilés no ens hagués informat de la seua «afecció» pel marxisme gramscian, Fuster i *L'Espill* són personatges o actors que encaixen sense cap esforç en l'obra gramsciana que dóna especial importància al paper dels intel·lectuals (i del Bloc intel·lectual) en la consolidació (o canvi) dels blocs orgànics. Fins i tot, com em suggeria amb agudesia Francesc Roca, els personatges de Gramsci i Fuster són, fins a cert punt, semblants: el "retir" –voluntari en Fuster, obligat en el cas de Gramsci–, la passió per la lectura i la curiositat intel·lectual i, és clar, la seua funció "orgànica" en dos contextos ben diferents.

Joan Fuster i Ortells, homenot de Sueca i valencià universal

En cap moment se'm passà pel cap fer, ara i aquí, cap mena de semblança biogràfica ni d'anàlisi caracterològica després dels milers de pàgines que sobre aquest extrem s'han escrit. Ni sé, ni puc, ni ho he de fer. Em limitaré a ressenyar alguns trets que, al meu parer, componen aquest tarannà. Abans, però, diré que Joan Fuster fou una persona decent en el sentit que Max Aub dóna a l'adjectiu. Per Aub, Joan Fuster hagués estat, sens dubte, un excel·lent exemple d'intel·lectual perquè «lo repetiré hasta morir, para mí un intelectual es una persona para quien los problemas políticos son problemas morales». Malgrat les moltes diferències de tota mena, el Max Aub de *La Gallina Ciega* i el Joan Fuster de sempre tenen molts més trets en comú del que podria semblar.

Dit això, m'arriscaré a resumir el que per mi són els trets del seu tarannà i els culpables que m'haja "enganxat" tant la migrada i insuficient lectura que he fet dels seus textos. Fuster era un gran treballador de la cultura, un lector empedreït, un gran conversador, un convençut de la utilitat de les epístoles com a mitjà de comunicació. Era, a més un poeta insatisfet de la seua obra, un magnífic assagista i microassagista, un jornalero de la ploma, una esponja que absorbia tota mena d'estímuls intel·lectuals, un professional de la curiositat, un erudit (ell hauria rebutjat el mot) de la literatura, un qualificat afeccionat i coneixedor del món de l'art, un mestre de la dialèctica, un lliurepensador, un brillant polemista. Un escèptic militant, un corrosiu sarcàstic, un practicant del bon humor. Un materialista convençut, un aspirant permanent a l'ideal epicuri. Un practicant del difícil costum de dir les coses pel seu nom, sense parar esment en el propietari dels ulls de poll xafats ni prendre cura per no eixir d'allò políticament correcte. Un socràtic convençut, al·lèrgic a elogis i oripells, pel qual la humilitat era el que tocava i mai un instrument. Un enemic del fanatisme. Una persona que sabia ben bé que qui no parla ni escriu mai s'equivoca, però que sabia fer compatible la radicalitat de les seues opinions amb la constant interrogació sobre les seues pròpies opinions i el respecte de la discrepància. I, *last but not least*, un intel·lectual compromès amb el seu país, amb un projecte nacional i d'esquerres que fos capaç de «normalitzar-lo». Un defensor permanent de la unitat de la llengua, la qual cosa no li impedia una lucidesa excepcional sobre els problemes d'aquesta. Un defensor de la importància del canvi de xip (en termes de consciència d'identitat) i un ciutadà nacional (que no nacionalista). Un creient escèptic (ben decebut, per cert) en la importància de les decisions polítiques en aquest camí de

SUBSCRIU-TE
al setmanari d'informació general

EL TEMPS

TELEFONA AL 96 353 51 00
www.eltemps.net

normalització i un resistent pertinaç als intents de fer-li de “pare de la pàtria”. Al cap i a la fi, una persona que fou punt de referència de bona part de la intel·lectualitat de parla catalana (també la de l'exili) i que gaudia d'una envejable autoritat moral per la qualitat i la coherència de la seua trajectòria. Un homenot de Sueca i un valencià universal.

L'Espill (1979-1991). Els vincles històrics i l'ideari

I de Joan Fuster a, ara sí, la revista. Abans d'entrar en cap anàlisi de continguts, és de raó parlar dels vincles històrics i de l'ideari. Joan Fuster ens ho facilita amb els dos editorials que escrigué (al núm. 1-2 de 1979 i al núm. 6 de 1980). Sols hem de seguir les seues passes: «L'ESPILL, operació “culturalista”, desitja tenir un arbre genealògic. No va més enllà de *La República de les Lletres*, que amb una portada de Josep Renau i amb col·laboracions eclèctiques, però límpidament nacionals aleshores, empenia una primera aventura seriosa, editorialment parlant [...] La Guerra d'Espanya va impedir la supervivència de *La República de les Lletres*, tal com Miquel Duran la pensava. Hauríem de preguntar-nos si la revista de Duran hauria tingut acollida suficient per perdurar, en aquell moment. Potser no. ¿La tindrà avui L' ESPILL?. Ja ho veurem [...] L'ESPILL s'obre als valencians que volen construir una “cultura” pròpia, i que l'entenen inserida en una “cultura catalana” genèrica a la qual actualment –fins i tot els “dissidents”– tots en sentim integrats, i que és la de Joanot Martorell i Ausias March, la de Jaume Roig i Roís de Corella, la d'Antoni Canals i la de Joan Timoneda, la de Teodor Llorente i la de Constantí Llombart, la de Carles Salvador i la d'Almela i Vives. La d'Andrés Estellés [...] Si aquestes planes haguessen d'incloure un mínim d'autodefinició, no tindriem cap inconvenient a subscriure unes quantes de les afirmacions que Duran de València feia en el primer número de la seua revista. Probablement, mirariem de prolongar-les amb més exigències».

Més clar, aigua. Però com que l'embranchada de les forces de la reacció era cada vegada més forta, Fuster torna en el número 6 de *L'Espill* a «puntualitzar»: «No calia que ho advertíssem, però si els partidaris d'un País Valencià “valencianet” i folklòric arriben a tant com volen arribar, ja va bé que nosaltres [...] insinuem, encara que no cal, la línia que fem nostra: la de la unitat de la llengua catalana de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó. [...] I en aquesta línia ens trobem amb la companyia exigent i estimulante de tots els qui abans, ara i demà, se situen a favor d'un País Valencià més digne, més culte i, per més català, més valencià».

Tanmateix, tot i que *L'Espill* assumeix tota la tradició assumible, és prou evident que per Joan Fuster el referent, el vincle històric que reivindica amb més força i que vol restaurar, és el que va lligat a *La República de les Lletres*, publicació que influirà –i molt– en l'enfocament i l'estructura d'una revista que és, de nou, una aventura seriosa, editorialment parlant, una empresa en la qual un Joan Fuster en plena maduresa, posa, malgrat les seues reserves («ja ho veurem»), moltes esperances i moltes hores que furta a allò que més el diverteix (llegir) i a allò que millor fa (escriure). Com que el referent a *La República de les Lletres* (1934-1936) és tan explícit, paga la pena que ens aturem una mica en què representava aquesta publicació trimestral que arribà al vuitè número i que, tot just quan encetava una remodelació, fou avortada pels esdeveniments de la Guerra d'Espanya (que no «Civil»).

La República de les Lletres Valencianes, publicació que duia el significatiu subtítol «Quaderns de Literatura, Art i Política» i on confluïren la gran majoria dels intel·lectuals que, per decantació successiva, havien arribat a un acord, malgrat les diferències ideològiques, sobre la llengua i la cultura que calia conrear. Eren el millor que havia donat la feble Renaixença autòctona i hi eren –com se sol dir– tots o pràcticament tots. No és una mala referència “genealògica” per a *L'Espill*. I, en termes d'ideari, *La República de les Lletres* no li ho posa gens fàcil a Fuster quan afirma que «mirariem de prolongar-les amb majors exigències». I ho dic perquè, en el primer número i malgrat l'heterogeneïtat ideològica, el llistó es posa ben alt. Jutgen vostès: «València presenta *La República de les Lletres* –República literària federativa, de la qual formen part Catalunya, Mallorca, Rosselló i València. *La República de les Lletres* saluda a totes les repúbliques literàries d'Ibèria –Euzkadi, Galícia, Aragó, Castella, Andalusia, Portugal [...] Afirmem que les lletres i l'art no poden deslligar-se de la vida política d'un país. Creiem que forma part destacada, important, de la mateixa vida política [...] La Confederació de Repúbliques Literàries d'Ibèria proclamarà la llibertat i la sobirania dels idiomes; procurarà un èxít i pròs-

per desenvolupament de les lletres, les arts, la cultura dels països confederats; decretarà l'autonomia de les Universitats respectives; realitzarà una política eficient de biblioteques i museus; afermarà i extendrà l'obra admirable de les Biblioteques Populars; multiplicarà l'Escola amb els més pràctics avenços pedagògics; protegirà els escriptors i els artistes; donarà al proletariat llibres i cultura –pa de blat i pa espiritual– i finalment, obrirà les portes de llurs fronteres per a que entren lliurement les aures pures i benefactores de la cultura universal».

Pas mal. Com a ideari no és tasca fàcil superar-lo, tot i que cal contextualitzar-ho en l'eclosió que, en tants aspectes, suposà la Segona República. Pel que fa als vuit números que pogueren eixir, s'arribà tan lluny com es pogué i els continguts són d'una qualitat apreciable. Si de cas criden l'atenció els dos números monogràfics dedicats a Blasco Ibáñez (estúpidament refusat per l'esquerra actual i, paradoxalment, capitalitzat per la dreta) i a Teodor Llorente (prova de la tolerància i la diversitat de la revista).

Si aquests són els vincles històrics de *L'Espill*, el seu ideari és clar, no dona peu a cap confusió i manté explícitament una ferma oposició a la reacció. Alguns paràgrafs del primer editorial seran més útils al lector que qualsevol comentari: «De fet, d'una manera més o menys explícita, hi ha hagut entre nosaltres el desig de reduir la “cultura” a un rònc i miserable entreteniment provincià. Contra la rèmtora d'aquesta “tradició” suïcida alcem la nostra proposició: contra la desídia, contra les mistificacions oficials i oficioses, contra la mediocritat sistemàtica. I també contra allò de “Puix parla en català, Déu li'n do glòria” [...] L'ESPILL declina, per principi, la temptació d'entrar en polèmiques atrabiliàries i estúpides que la tipografia local ha fomentat en els últims temps [...] Ara: hem trencat l'argolla ofegadora del provincialisme. I la de les supersticions de localisme xovinista [...]. L'ESPILL serà, si Déu vol, una convocatòria nacionalitàriament àmplia: una perspectiva que arribe a recollir la diversitat d'opcions teòriques, científiques i estètiques que el País Valencià done de sí [...] Prou sabem que vivim en un instant de crisi. Gramsci, l'insigne geperut marxista deia: “la crisi consiste [...] nel fatto che il vecchio muore e il nuovo non può nascere”. No hi ha dubte que “il vecchio” mor. Tardarà més o menys però s'extingirà: la merdeta financera regional, la histèria de les banderetes i de la gramàtica, el robust antagonisme “ciutat-comarques”, la crispada idiòcia de “l'anticatalanisme”. Que “il nuovo” no arribe a emegir tan fluïdament ni tan ràpidament com caldria és una altra qüestió. ¿Depèn de nosaltres? En tot cas no d'un “voluntarisme” testimonial i atrinxerat, sinó de la doble i mancomunada necessitat de “fer cultura” i de “fer país” d'una manera militant pels dos cantons».

La darrera expressió tanca, al meu parer, l'esterilitat del maniqueisme cultura/política en l'obra de Fuster (*L'Espill* inclòs) i el conjunt del text extret és coherent amb l'afirmació de Josep Pla (que Monserrat Roig utilitza per introduir-nos al «Diderot de Poble»): «Hem de lluitar, en un mot, contra l'onada de provincianisme que ens ha envaït i ens envaeix, que és una onada d'ignorància, d'incuriósitat i d'indiferència».

Cloenda

Aquesta “reedició” de *L'Espill* (1979-1991) en format de CD em sembla adient, escaient, oportuna, necessària, útil i tots els sinònims que el lector vulga afegir. I el millor homenatge que es pot fer a Joan Fuster és llegir-lo. A més d'un homenatge és, sens dubte, un exercici d'higiene mental i un enriquiment assegurat. En açò passa una mica com en la fotografia de paisatges: els no professionals sempre solem quedar decebuts quan ens donen el revelat de les fotografies que fem: els nostres ulls ho veien més bonic que el que tenim al davant. Pot haver-hi (de fet hi ha) magnífics assaigs sobre l'obra de Fuster. No negaré, ni de lluny, llur utilitat. Però entre un magnífic assaig i la lectura de l'original em quede amb l'original. Llegir sense gaire judicis ni prejudicis previs l'obra de Fuster –i també els 29 números de *L'Espill*– és com menjar la fruita de l'arbre. No s'ho perga. ■

Josep Sorribes i Monrabal

Universitat de València

■ NOTA

Aquest text forma part de la introducció escrita per al facsímil de *L'Espill*